

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת סנהדרין - דף סב

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

המקור לט' מלאכות בשבת, אבות ותולדות

הביאה בגמ' את הברייתא שאמר רבי יוסי "ועשה מאחת מהנה" שדרשו "הנה" אבות "מהנה תלדות, ביאר ביד רמ"ה ש"הנה" מתייחס למקור המ אבות, "מהנה" מתוך האבות יש עוד חיוב והכוונה לתולדות. מעתה ננסה מעט להשכיל את המקורות למלאכות בשבת, וחיוב על התולדות, ומה מונח מאחורי "לט' אבות מלאכות".

בגמ' בחגיגה י, א אמרו הלכות שבת הם כהררים התלויים בשערה. ואף שנכתב בתורה הרבה אזהרות על השבת, אולם דין מלאכת מחשבת אסרה תורה הנלמד ממשכן, שרק מלאכות חשובות נאסרו מדין תורה, ולא שאר מלאכות כגון בדרך של קלקול וכו' (עי' רש"י תוס'ו) הם תלויים בשערה.

עצם איסור מלאכה בשבת נלמד: "יוום השביעי שבת לה' אלוך לא תעשה כל מלאכה וכו'" (שמות כ, י) ומכאן למדו איסור לא תעשה של מלאכת שבת. (ועיי' שבת מט, ב) עוד אמרה תורה "ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות" (שמות כג, יב) למדו מכאן מצות עשה לשבות.

איסור שבת נכפל בתורה יב' פעמים וז"ל הרמב"ם בטה"מ שורש התשיעי כבר נודע שהציווי בשבת לנוח נכפל בתורה יב' פעמים. (ועיי' בטה"מ עשה קנד) (שמות טז, כט; כ, י; לא, יג; טו, לד; כא, לה; ב; ויקרא יט, ג; ל, כג; ג, כו; ב; דברים יד)

מנין למדנו לט' אבות מלאכה? אמרו בפרק כלל גדול במסכת שבת, מלאכות השבת ארבעים חסר אחת. ואלו הן, הזורע. החורש. הקוצר. המעמר. הדש. הזורה. הבורר. הטוחן. המרקד. הלש. האופה. - הגוזז את הצמר. המלבנו. הנפצו. הצובעו. הטווה. המיסך. העושה שני בתי נירין. האורג. הפוצע. הקושר. המתיר. התופר. הקורע. - הצד. השוחט. המפשיט. המעבד. הממחק. המשרטט. המחחק. - הכותב. המוחק. הבונה. הסותר. המכבה. המבעיר. המכה בפטיש. המוציא מרשות לרשות.

בגמ' שבת (ע, א) "אלה הדברים", אלו שלושים ותשע מלאכות שנאמרו למשה בסיני וכו'. הגמ' (שם מט, ב) שואלת, הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי. ובארו שם בתוס' (ד"ה ארבעים) יש מלאכות שדומות אחת לחברתה, והיו צריכים למנותן כמלאכה אחת. ואם לא היה עניין מיוחד למנות לט' מלאכות, בודאי היו מונים אותם כנגד אחד. א"כ מהו הדבר שכנגדו התאמצו חז"ל למנות לט'.

אמר להו' ר' חנינא בר חמא, כנגד עבודת המשכן. וביאר שם רש"י (ד"ה כנגד עבודת המשכן) המנויות בפרק כלל גדול היו צריכים למשכן ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמד הימנה. דעת ר' יונתן ב"ר אלעזר ור"ש ב"ר יוסי בן לקוניא, כנגד "מלאכה" "מלאכות" ו"מלאכת" שבתורה. וביאר שם רש"י (ד"ה שבתורה) דזה אזיל על כל ה"מלאכות" שכתוב בתורה. ובשבת כתוב "לא תעשה כל מלאכה". רש"י (בדף ע, א ד"ה דברים) על הגמ' שאומרת שלט' מלאכות היו הלכה למשה מסיני, עניין הלט' שנאמר אלה הדברים, אל"ה בגימטריה לו', ה' מהמילה "הדברים", להוסיף אחת. הרי זה לו', ומיעוט דברים ב' הרי בטה"כ לט'. וכעין הדברים נמצא בירושלמי (פרק כלל גדול ה"ב).

לאחר שמצאנו ג' שיטות בצורת הילפוטא לט' מלאכות, נקטו התוס' (דף מט, ב ד"ה הגמ') וכן מוכח בתוס' רא"ש (ב"ק ב' ד"ה הובא בשיטמ"ק) שאף מי שלא למד ממלאכת המשכן, בודאי שהוא נזקק לילפוטא מהמשכן, שהרי אם לא לומדים מהמשכן כלל מנין נדע מה אב ומה תולדה.

בגמ' בב"ב (ב, א) זנה הגמ' האם מה שאמרו במסכת שבת שלמלאכות שבת יש אבות ותולדות האם דיני התולדות הוא כאבות או שיש חילוק ביניהם וכו'. דנו שם תוס' (ד"ה ה"ג) מה מוגדר לאב ומה מוגדר לתולדה. כפי שכבר למדנו אבות ותולדות הוגדו לפי מלאכות המשכן. אולם מה הכל המנחה את צורת הלימוד. נקטו תוס' למ"ד א', מלאכות חשובות הם האבות. ואף כאלו שלא היו במשכן, אבל היו חשובות ונקראות אבות (עי' מהר"ם) אולם מה שלא היה חשוב, זה תולדה. ולמ"ד ב', כדי שהמלאכה תהייה מוגדרת כ"אב" צריך שני תנאים, א', שיהיה במשכן. ב', שהמלאכה תהייה חשובה. אם מתקיים רק אחד מבין התנאים הנזכרים, מוגדר כתולדה. ועיי' תוס' בשבת צו, ב (ד"ה ולרא' שנתראה מדבריהם שטעם שלישית, מה שיהיה בשבת חשוב, הוא אב. ומה שלא היה במשכן הוא התולדה. (ועיי' מהר"ם ב"ק ב, א על תוד"ה ה"ג)

מאלו מלאכות שהיו במשכן למדנו? האגלי טל (פתיחה אבות ב) דן, האם למדו את המלאכות ממשכן עצמו. או אף ממעשה הקרבנות. וכן מלאכה שהייתה כבר בידם, ולא נצרכו עתה לעשותה, האם גם ממלאכה זו למדו. כלומר האם אפשר ללמוד גם מדברים שלא היו נצרכים בעצם לביניית המשכן וצורתו העיקרית.

ברש"י על המשנה בשבת (עג, א) נקט שאופה לא היה במלאכת המשכן (והוא מהגמ' עד, ב שבק תנא דידן שמייל סממנים דהוה במשכן ונקט אופה דלא הוה במשכן) אבל כולו קמייתא היו בסממנים. נקט רש"י שזריעה וכו' היה לצורך הסממנים. ולכאור' היו גם צריכים חיטים לצורך המנחות. וכן מדבריו שכתב באופה שלא היה (בעצם אלו דברי הש"ס בשבת עד, ב) והרי יש אופה בלחם הפנים וכן בחביתין.

מבואר מדברי רש"י שלומדים רק מביניית המשכן ולא מהעבודות שנעשו במשכן. דעת רב האי גאון (הובא באגלי טל בפתיחה אות ה' שנדפס בחידושי רבינו אברהם בן הרמב"ם) שאחד עשר מלאכות הראשונות חרישה זריעה וכו' ישנן בקרבן התמיד ובחביתין כהן. לכאור' מבואר להדיא בדברי רב האי גאון שלומדים אף מהעשייה שנעשתה במשכן לאחר שנבנה. שהרי קרבן התמיד וחביתין כהן היו לאחר סיום בניית המשכן ורק מזמן עבודת הקרבנות.

ואם רב האי גאון לומד שאפשר ללמוד מקרבן התמיד, לכאור' לא צריך ללמוד "בישול" השסמנים. ועיי' באגלי טל שהארקן בשיטתו. והעולה מתוה"ד, דברים שנאסרו, שייך ללמוד. אולם דברים שהיו להם היתר אין ללמוד. ולכן א"א ללמוד שחיטה מהקרבנות שהרי הותרו בתמידין. ועי' בעיונים על הדף עירובין כה. ויומא מו.)

למד רבי זכאי לפני רבי יוחנן, אם עבד כמה עבודות לע"ז בהעלם אחד, חייב חטאת אחת בלבד. **אמר לו ריו"ח** שאין כך הדין. **אמר רבי אבא** שדברי רבי זכאי תלויים במחלוקת רבי יוסי ורבי נתן, איסורי שבת נלמדו מ"לא תעשה כל מלאכה" ובנוסף הזהירה התורה על הבעת אש, **לדעת רבי יוסי** ללמד שאיסור הבערה הוא בלאו בלבד, **לדעת רבי נתן** לחלק ולומר שחייב חטאת על כל מלאכה ומלאכה. **א"כ לדעת רבי יוסי** שהבערה יצאה מן הכלל ללמד על לאו, **כך** אף איסור השתחויה ללמד שאיסורו בלאו בלבד. **ולדעת רבי נתן** שלמד באיסור שבת שבא לחלק ולחייב חטאת על כל מלאכה אף שנעשתה בהעלם אחד, **כך** באיסור ע"ז השתחויה יצאה לחלק ולחייב על כל מלאכה עבודה ועבודה. **שאל רב יוסף**, יתכן שאמר רבי יוסי שהבערה היא בלאו דווקא בשבת שניתן ללמוד את חילוק המלאכות **היינו** שיש חיוב על כל מלאכה שנעשית באותו העלם, מהפסוק **"ועשה אחת מהנה"** פעמים חייב **חטאת אחת** על הרבה מלאכות (לא ידע שהיום שבת וידע שמלאכות אלו אסורות) ופעמים שחייב **על כל אחת ואחת** (לא ידע שמלאכות אלו אסורות), **וביאר רבי יונתן** שנדרש הפסוק על שינוי הלשון ואותיות יתרות, שהיה יכול לומר "אחת מאחת" או "הנה מהנה", מהמילה **"אחת"** למדנו שאם כתב **"שמעון"** חייב, והוסיפה התורה "מ" (מאחת) ללמד שאם יש משמעות לחלק משמעון היינו **"שם"** גמ' חייב, **"הנה"** חיוב על אבות, **"מ"** הנה חיוב על תולדות, **אם יודע שהיא שבת ולא ידע איסור המלאכות**, חייב על כל אחת, **אם יודע שמלאכות אלו אסורים בשבת אולם לא ידע ששבת חייב אחת**, א"כ רבי יוסי למד חילוק חטאות מפסוק זה ולא מהבערה, וא"כ בע"ז צריך את הפסוק לחילוק חטאות. **ועוד קשה**, אף לשיטת רבי אבא מדוע לא ילמד רבי יוסי חילוק חטאות בע"ז מהפסוק **"ועשה אחת מהנה"**, **"אחת"** איסור זביחה, **"מ"** אחת, אם שחט סימן אחד. **"הנה"** אבות, זיבוח קיטור ניסוך השתחוואה. **"מ"** הנה, תולדות כגון שבר מקל לפני הע"ז. **וכאמור** באיסורי שבת, אם יודע שאסור לעבוד ע"ז ולא ידע שעבודתו אלו אסורות, יתחייב על כל אחת. ואם ידע שמלאכות אלו אסורות ולא ידע שזוהי ע"ז, חייב אחת. **והגמ' דנה** מה שייך ואל ידע שזה עבודת כוכבים, **אם סבר שזה בית כנסת**, אין איסור שהרי ליבו לשמים. **אם ראה דמות מלך**, ולא קיבל עליו אלהות לא חטא כלל, **ואם השתחוואה** מחמת אהבה או יראה, לאבי שחייב חטאת מובן, **אולם** רבא פטר מחטאת. **ואם מדובר שטעה ואמר שחותר לעבוד ע"ז**, א"כ ניתן לפשוט מה **ששאל רבא את ר' אב** לא ידע ששבת ולא ידע שיש מלאכות אסורות בשבת, א"כ כשם שאתה אומר בע"ז שאומר מותר חייב אחת, **כך יהיה** בשגגת מלאכות ושגגת שבת שיהיה חייב רק אחת.

דוחה הגמ' את כל המהלך שלא ניתן ללמוד חילוק מלאכות בע"ז מהפסוק **"ועשה אחת מהנה"** משום שהפסוק נזכר בכהן משיח שמביא פד, נושיא מביא שעיר, ויחיד מביא כשבה ושעירה. **ואילו לגבי ע"ז** למדנו שלכ"ע מביא שעירה.

אמר רב שמואל בר יהודה שאמר רבי זכאי לפני ריו"ח, **שיש חומרה** באיסורי שבת יותר משאר איסורים, שחייב ב' חטאות אף שנעשה בהעלם אחד. **וחומרה של שאר איסורים** על שבת, שאף אם התכוון לדבר אחר חייב, ובשבת פטור באינו מתכוון. **מבאר הגמ'**, לגבי מה נאמר ההבדל בין שבת לשאר איסורים, אם ב' איסורים בהעלם אחד הכוונה שבשבת טחן וקצר. **ובשאר איסורים**, אכל חלב דם. הרי בשניהם חייב ב' חטאות. **ואם מדובר** שאכל פעמים חלב, חייב חטאת. הרי אף בשבת זו פעמים קצר יהיה חייב אחת. **ונקטת הגמ'** שלכך אמר לו ריו"ח שאין מקום להלכה זו. **אומרת הגמ'**, יתכן להעמיד שטחן וקצר יהיה חייב ב', אולם שאר איסורים הכוונה לע"ז לשיטת רבי יוסי שאם זיבח קיטור וניסך בהעלם אחד, חייב אחת. **דוחה הגמ'**, שלא שייך להעמיד לגבי ע"ז שמבואר בהמשך הברייתא שאם שגג ולא התכוון בשאר מצוות, חייב. **וביה"ט לע"ז** לא שייך לומר שיהיה חייב, שאם **חשב בית הכנסת**, הרי ליבו לשמים ואין על מה לחייבו, **אם על דמות מלך** שלא קיבל לאלוהות, אין על מה לחייבו. **ואם עבד מאהבה או יראה**, יהיה תלוי בחלוקת אביו ורבא אם חייב על דבר זה. ואם מדובר באומר מותר, **ועל זה נאמר** שחייב אחת, א"כ על דרך זו באיסור שבת יהיה פטור לגמרי, **ודבר זה לא שמענו** שהרי הסתפק רבא אם יהיה חייב אחת או על כל עבודה ועבודה ומעולם לא חשבו לפטרו לגמרי. **לכך** לא שייך להעמיד "שאר מצוות" ביחס לע"ז.

מבאר הגמ' שניתן לומר בתחילת הברייתא שחמורה שבת משאר מצוות הכוונה לגבי עבודת כוכבים, ובסיפא שחמור שאר מצוות משבת, **הכוונה** שאר איסורים, וכגון באיסור חלב שחשב שלפניו יש רוק ובלעו, ומביא קרבן. **משא"כ** בשבת שנתכוון להגביה את התלוש והגביה את החשוב מוגדר כמתעסק ופטור, **כדברי ר' אב** **שם** **שמואל**, שמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, באיסור שבת פטור שאסרה תורה רק מלאכת מחשבת.

ריו"ח לא סבר כרבי זכאי בביאור הברייתא, כיון שלדעת ריו"ח צריך להעמיד ברייתא או משנה בשיטת אותו תנא ובאותה צורת אוקימתא. **כפי שאמר במסכת בב"מ** שמי שיבאר לו דיני הפקדת חבית לפי שיטת תנא אחד, אוליך לו כליו לבית המרחץ.